

УДК 737.14.034 : 671.4 (477.83/.86)

КАРБУВАННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ФАЛЬШИВОЇ МОНЕТИ НА ТЕРИТОРІЇ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА В XV–XVII ст.

Роман ШУСТ*, Володимир ШЛАПІНСЬКИЙ**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін;

**Державне геологічне підприємство “Західукргеологія”

Основним джерелом відомостей про фальшивомонетників, які діяли на землях Руського воєводства в XV–XVII ст., є судово-адміністративні акти. Їх вивчення дало можливість встановити, що фальшуванням (а також розповсюдженням) монет займалися як ремісники, котрі завдяки своїй професійній діяльності мали відповідні навички (ювеліри, ковалі, слюсарі), так і представники інших соціальних груп (селяни, дрібна шляхта). Найбільш інтенсивним періодом фальшування монети була друга половина XVII ст. – період глибокої фінансової кризи в Речі Посполитій.

Ключові слова: Руське воєводство, грошовий обіг, карбування монети, фальшування монети.

Основним джерелом відомостей про фальшивомонетників, які діяли на землях Руського воєводства в епоху пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, є судово-адміністративні акти, що містяться у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові. Вивчення цих документів дає можливість встановити не лише імена та прізвища підпільних монетаріїв, але їхні професії, види найчастіше підроблених монет та технологію їх виготовлення, шляхи поширення підробок на ринку тощо.

Перша згадка, що стосується фальшування монети на території Руського воєводства, датується червнем 1425 р. і міститься в сяноцьких городських книгах. Тоді місцевий староста Ян з Кобилян звинуватив якогось Сухана в розповсюдженні підроблених монет¹. У наступні роки повідомлення земських та городських урядників про даний вид злочинів зустрічаються дедалі частіше. Особливо багато кримінальних справ було розглянуто в 1437 р. Так, сяноцький староста Миколай Хронстовський зобов’язав шляхтянку Анну Стечкову під загрозою штрафу в 2 000 гривен передати слідству її підданих, звинувачених у виготовленні фальшивої монети². Через деякий час до Сяноцького городського суду з’явився місцевий житель Бенек (Бенедикт), який повідомив, що окремі жителі прикордонних сіл приносять з Угорщини підроблені гроші³. Наприкінці цього року той самий городський суд зобов’язав жителя села Тарнава Івана Чайку скласти присягу про непричетність до фальшування монети⁴. Таку присягу в 1439 р. склали мешканці села Мрохова⁵. А в 1478 р. присягнути

¹ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (дані – AGZ). Lwów, 1886. T. XI: Najdawniejsze zapiski sądów sanockich 1423–1462 / Wyd. O. Pietruski i X. Liske. S. 17. № 134.

² Ibid. S. 121. № 918.

³ Ibid. S. 128. № 990.

⁴ Ibid. S. 134. № 1041, 1042, 1043.

⁵ Ibid. S. 152–153. № 1174.

щодо своєї непричетності в справі виготовлення та поширення підроблених монет були змушені власники села Хлопчиці шляхтичі Петро та Іван⁶.

Розповсюдженість фальшивої монети на території Руського воєводства у XV ст. підтверджують також нумізматичні матеріали. У 1898 р. при проведенні земляних робіт під час будівництва Оперного театру у Львові було виявлено скарб, що складався з підроблених монет: одного півгроша короля Яна I Ольбрахта (1492–1501) та 89 монет цього ж номіналу, відкарбованих за часів панування Сигізмунда I (1506–1548)⁷. Неподалік від місця цієї знахідки в 1994 р. під час проведення рятувальних археологічних робіт на місці будівництва готелю “Золотий лев” було виявлено два монетні скарби. Один з них містив набір монетних номіналів, характерних для другої половини XVII ст. Цікавішою виявилася друга знахідка, яка зараз зберігається у фондах відділу археології Інституту українознавства імені І. Крип’якевича НАН України. На березі р. Полтви в господарстві львівського ремісника, який займався обробіткою шкіри, було знайдено скарб фальшивих денаріїв, що були найдрібнішим номіналом польської монетної системи (1/18 коронного гроша). Ці підробки часів правління Яна I Ольбрахта та Олександра Ягеллончика (1501–1505) були відкарбовані з міді, тоді як справжні емітувалися з білону – низькопробного срібла, що містило менше 50 % дорогоцінного металу. Частина знайдених фальшивих денаріїв була незавершеною. Можна припустити, що наприкінці XV – на початку XVI ст. у цій дільниці Львова, неподалік від Низького замку – осередку старостинського уряду, існувала підпільна монетарня, де виготовлялися фальшиві півгроші та денарії.

Значні масштаби виготовлення та поширення фальшивої монети змусили органи державної влади вдаватися до надзвичайних заходів. Одним з них було посилення кари за вчинення цього злочину. Надалі фальшивомонетники та особи, котрі розповсюджували підроблену монету, незалежно від їх станової приналежності, мали засуджуватися до спалення на вогнищі. Вжиті заходи принесли позитивні результати, оскільки впродовж XVI ст. в актових джерелах майже не зустрічаються згадки про фальшування монети. Лише в 1579 р. було страчено львівського ювеліра Леонарда Матіяшека, який займався підробкою грошей⁸. У складі монетних скарбів, що датуються XVI ст., фальшиві номінали також майже не зустрічаються. Тільки в комплексі з села Жабче Холмської землі Руського воєводства виявлено декілька підроблених півгрошів Яна I Ольбрахта та Сигізмунда I⁹.

Розвиток товарно-грошових відносин, зростання ролі монети в житті суспільства, збільшення масштабів монетного карбування в Речі Посполитій наприкінці XVI ст., а також зневага шляхтою права привели до зростання кількості випадків фальшування монети. Прагнення до отримання значних прибутків штовхало на злочинний шлях не лише купців і ремісників, а й представників вищого духовенства та шляхти. На початку XVII ст. у фальшуванні монети був звинувачений один з найбільших магнатів Руського воєводства Станіслав Стадницький, який нібито в підземеллях свого замку в Ланцуті, що неподалік Жешува, тримав прикутих до муру в’язнів, котрі карбували монету з королівським іменем

---

⁶ Ibid. 1903. T. XVIII: Najdawniejsze zapiski sądu ziemskiego przemyskiego 1469–1506 / Wyd. A. Prochaska. S. 165. № 1084.

⁷ Львівський історичний музей, фонди нумізматики, № 10663–10755.

⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 52 (Магістрат м. Львова), оп. 2, спр. 11, с. 1822.

⁹ *Męclewska M., Mikołajczyk A. Skarby monet z lat 1500–1649 na obszarze PRL. Warszawa, 1983. S. 54.*

та титулами. Сам С. Стадніцький, добре відомий своєю авантюрною поведінкою, завзято заперечував у листі до подільського воеводи Героніма Язловецького (1606) свою причетність до цього злочину¹⁰. Однак незадовго до смерті “диявола з Ланцута”, в 1610 р. інстигатор висунув йому офіційне звинувачення щодо фальшування монет та введення їх в обіг¹¹. Збереглися відомості про діяльність у цей період фальшивомонетників у Львові – центральному місті Руського воеводства. Так, у книзі видатків міської каси зустрічаємо запис, датований 21 квітня 1602 р., з якого випливає, що цього дня було страчено звинуваченого у фальшуванні монети ювеліра Криштофа Домаславського¹². У 1610 р. у Львові за підозрою у фальшуванні грошей були заарештовані Матвій Сосніцький та якийсь Бочкович, жителі містечка Фірлеїв¹³.

Упродовж першої половини XVII ст. масштаби надходження на грошовий ринок фальшивої монети були незначними. У музеї археології Львівського національного університету імені Івана Франка зберігається комплекс зі села Бродки Миколаївського району Львівської області, у складі якого налічується понад 8 тис. півтораків і серед них лише дві підробки. Відзначимо, що цей номінал, який у величезній кількості емітувався монетними дворами Речі Посполитої, Бранденбурзько-Пруської держави, шведських володінь у Прибалтиці, користувався найбільшою популярністю серед населення українських земель упродовж усього XVII ст.

У 1650 р. міській владі Львова вдалося заарештувати якогось Крісту Грека, котрий походив з міста Ясси в Молдавії. Серед його речей було виявлено штемпель для виготовлення фальшивих голландських дукатів. Ці високопробні золоті монети вагою близько 3,5 г, карбування яких розпочалося в 1586 р., дуже швидко розповсюдилися на грошовому ринку Речі Посполитої і стали широко використовуватися населенням, що й привернуло увагу фальшивомонетника. Під час арешту в нього було виявлено залізний штемпель із зображенням воїна, який у руці тримає сніпок стріл. Навколо воїна – кругова легенда “CONCORDIA RES PARVE CRESCUNT” (“У згоді й малі діла виростають”)¹⁴.

Повніше відображено у джерелах справу 1651 року. Тоді було заарештовано львів’янина Івана Кісьюлка, звинуваченого у виготовленні фальшивих ортів. Емісія цих срібних монет вартістю 10 грошів (1/4 талера) розпочалася в 1609 р. у Гданську. У зв’язку з падінням вартості дрібних розмінних номіналів, вартість цієї монети незабаром зросла до 16, а згодом – до 18 грошів. Крім гданського монетного двору (1609–1626), орти у великій кількості емітувалися на королівському монетному дворі в Бидгощі (1621–1624). Ці високоякісні срібні монети незабаром стали дуже популярними серед населення. Упродовж другої чверті XVII ст. коронні монетні двори ортів не емітували, але після початку повстання під проводом Богдана Хмельницького, коли уряд Речі Посполитої гостро відчув брак грошових засобів, їх карбування, разом з іншими номіналами, було відновлене. Нові монети, емітовані Яном II Казимиром (1648–1668) на бидгощському, всховському та познанському коронних монетних дворах, а також на гданській, торунській та ельблонзькій міських монетарнях,

¹⁰ Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. Kraków, 1957. T. II: Wojny prywatne. S. 305.

¹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 337, с. 3.

¹² Szlapinski W. Fałszerze monet w województwie ruskim w XVII w. // Lubelskie Wiadomości Numizmatyczne. Lublin, 1998. Zesz. VII. S. 43.

¹³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, спр. 734, с. 123.

¹⁴ Там само. Спр. 351, с. 4.

зовні суттєво відрізнялися від однотипних випусків Сигізмунда III Вази (1587–1632)¹⁵. Можливо, саме це спонукало вищезгаданого львів'янина обрати їх для підробки. Допит заарештованого І. Кісьолка відбувався в присутності двох членів лавничого суду міста Львова С. Козловського та Г. Краля. Спочатку звинувачений повідомив, що підроблені орти отримав від невідомого йому служки¹⁶. Однак ці свідчення не задовольнили слідчих, і було вирішено застосувати щодо підозрюваного тортури. Звинувачений спочатку повідомив, що група фальшивомонетників налічувала п'ять йому невідомих осіб, а три виявлені в нього орти він отримав від Станіслава, кравця з Жовкви, котрий привіз декілька підроблених монет з Молдавії; згодом розповів про існування злочинної групи, яка діяла в околицях молдавського міста Хотин. Очоловав її згаданий вище Станіслав. Крім нього та І. Кісьолка, злочинним промыслом також займалися Стецько з Жовкви, Адам зі Села і якийсь Павло. Злочинці впродовж року закуповували сировину та виготовляли підроблені орти в Хотині, а розповсюджували їх на території Речі Посполитої¹⁷.

Зі середини XVII ст. на грошовому ринку Речі Посполитої почали наростати кризові явища, що були викликані неспроможністю держави виконувати свої фінансові зобов'язання в умовах політичних потрясінь та економічної нестабільності. Уряд у пошуках додаткових надходжень до державної скарбниці вдавався до найрізноманітніших заходів, зокрема намагався отримати якомога більше доходів від діяльності монетних дворів. З цією метою вже в 1650 р. було прийнято нову монетну ординацію, яка мала привести до насичення ринку повновартісною срібною монетою, виготовленою коронними та литовськими монетарями, та витіснення неповновартісних емісій шведських володінь у Прибалтиці. Однак багатомільйонні військові борги, порожня скарбниця й зруйнована економіка не дозволили повною мірою реалізувати ці плани та змусили уряд знову шукати додаткові прибутки шляхом карбування неповновартісної монети. У 1659 р. сейм ухвалив рішення про емісію мідних коронних та литовських солідів (шелягів). Ініціатором цього нововведення був італієць Тіт Лівій Боратіні, з яким було укладено контракт, що передбачав випуск так званих "боратинок" на суму 2 млн. злотих (по 1 млн. на коронних та литовських монетних дворах). Успіх цього кроку залежав від запровадження строгого державного контролю за кількістю відкарбованих мідних шелягів та забезпечення їх безперешкодного обміну на срібну повновартісну монету. Однак відсутність міцної політичної влади невдовзі привела до порушення цих умов. Упродовж 1659–1661 рр. Т. Л. Боратіні випустив незаконно, понад встановлену квоту, шелягів на суму близько 1,52 млн. злотих.

Поява на ринку надмірної кількості мідної монети спричинила інфляцію, зростання цін та інші негативні наслідки, що викликали незадоволення шляхти. У 1662 р. карбування боратинок було припинене. Тоді ж відбулося декілька судових процесів, під час яких об'єктом звинувачень став підприємливий італієць. Однак з допомогою фальшивих доказів йому вдалося відкинути звинувачення у порушенні законодавства та довести свою непричетність до руйнування стабільності на грошовому ринку. Погіршення фінансового становища держави та зростання заборгованості перед військом змусили уряд вже в 1663 р. відновити карбування мідних шелягів. Надходження величезної кількості цих монет на ринок остаточно зламало хитку рівновагу між повновартісними срібними номіналами та

¹⁵ *Kopicki E.* Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historyczne z Polską związaných. Warszawa, 1978. T. III. S. 55–146.

¹⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 52, спр. 351, с. 613.

¹⁷ Там само. С. 614.

боратинками, яка ще утримувалася. Припускають, що впродовж 1659–1668 рр. було відкарбовано мідної монети на суму понад 20 млн. польських злотих, що складає 1,8 млрд. шелягів (46 % – коронні, 54 % – литовські емісії). Не покращило ситуації на ринку й запровадження нового номіналу – злотівки. Її стали емітувати в 1663 р. за пропозицією орендаря монетних дворів Андрія Тимфа. Вартість цієї монети, карбованої на львівській, краківській та бидгощській монетарнях, аж до 1667 р. замість 30 складала лише 12 грошів. Підкреслювала це навіть легенда, вміщена на її аверсі – “Вартість цій монеті надає спасіння вітчизни, яке є дорожчим за метал”¹⁸.

Панування на грошовому ринку неповновартісної, неякісно відкарбованої монети привело до зростання зацікавлення боратинками й тимфами з боку фальшивомонетників. Судові акти Львівського магістрату містять відомості про розслідування ряду кримінальних справ, пов’язаних з підробкою та поширенням цих монет у Руському і Белзькому воєводствах. Так, навесні 1661 р. один із львівських євреїв повідомив старостинську адміністрацію, що на Краківському передмісті невідомі особи розраховуються за куплені товари фальшивими грішми. У результаті було затримано якогось Голембйовського, який намагався купити корову. В його товаристві перебували мешканець Зимної Води візник Філек та якийсь “кравчик”. Під час проведеного на торговищі обшуку в Голембйовського було знайдено 2 злотих доброю монетою, а в “кравчика” – 23 злотих фальшивими грішми. Намагаючись прискорити своє звільнення, Голембйовський сповістив, що знає в Городку чоловіка, який карбує фальшиві шеляги¹⁹. Це повідомлення зацікавило представників королівської адміністрації. Голембйовського було допитано із застосуванням тортур, і той видав свого співника, мешканця села Вежкиця Стефана, який на допиті також признався у фальшуванні монети²⁰. За вироком суду фальшивомонетника спалили на вогнищі.

У 1660 р. у Львівському гродському суді були допитані жителі села Сосниця Шляхетська, що неподалік від Перемишля, яких звинуватили в карбуванні та розповсюдженні фальшивої монети. (На той час власником села був Кароль Корнякт, нащадок відомого львівського купця, активного діяча Успенського Братства Костянтина Корнякта.) Підозрюваний Яцко Сям визнав факт придбання в жителя міста Мостиська фальшивих шелягів (на суму в декілька злотих) і залізних штемпелів для їх виготовлення, що коштували 8 злотих. Усе це було виявлено в кожусі іншого мешканця того самого села Якова Зажицького, який заявив, що кожух у нього вкрали, а про фальшиві гроші та штемпелі йому нічого невідомо. За вироком лавничого суду міста Львова Яцка Сяма було піддано бичуванню і на короткий термін ув’язнено в міській в’язниці, Я. Зажицького – звільнено²¹. Своє продовження дана справа отримала через два роки. 28 серпня 1663 р. судді Львівської комісії, яка займалася виплатою платні коронному війську, допитали сина Я. Сяма – Миська, котрий повідомив, що незабаром після звільнення з в’язниці його батько втік зі села, побоюючись переслідування з боку нового власника Сосниці Шляхетської Марціна Красіцького. Він також підтвердив, що Я. Сям виготовляв фальшиві гроші, але де він це робив і яким способом йому невідомо²².

¹⁸ Шлапінский В., Шуст Р. Цену этой монете дает спасение отчизны... (чеканка златовок-тымфов во Львове в 1663 г.) // Pieniądz pamiątkowy i okolicznościowy – Wspólnota dziejów. Warszawa, 2000. S. 99–108.

¹⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, спр. 310, с. 1069.

²⁰ Там само. Спр. 353, с. 1643, 1647.

²¹ Szlapiński W. Fałszerze monet w województwie ruskim... S. 45

²² Ibid.

Зацікавлення влади особою М. Сяма, а також іншим мешканцем того ж села Петром Литвинцем і ковалем Васьком Сломою зі села Душовичі, власником якого також був М. Красіцький, виникло у зв'язку з викриттям та затриманням іншої групи фальшивомонетників. П. Литвінець, який служив у загоні драгунів власників села Сосниці Шляхетська, повідомив, що капітан цього загону вмів виготовляти фальшиву монету та навчив цьому драгуна з Сосниці Ребка. Одного разу дружина капітана передала П. Литвинцю та Я. Сяму два мідних відра, з яких коваль Слома виготовив тонкі мідні листи нібито для оббиття скрині. Коваль, запідозривши замовників у фальшуванні шелягів, повідомив про це управителя маєтку, але той йому не повірив. Через деякий час М. Красіцький відмовився від послуг капітана, а драгунів став використовувати як звичайних робітників. Позбавлений засобів існування капітан, підробивши якісь королівські листи, переїхав в околиці Пйотркова, де продовжував займатися підробкою монети. Одного разу між капітаном і його писарем виникла суперечка, котра закінчилася тим, що писаря було заковано в кайдани. Однак вночі йому вдалося втекти й повідомити представників державної влади про існування злочинної групи. Після затримання капітана було страчено за вироком пйотрковської сесії Коронного трибуналу, а згаданий вище Ребка зміг втекти з в'язниці.

7 серпня 1663 р. Львівська комісія на судовому засіданні розглянула справу дрібного шляхтича Войцеха Зажицького, який проживав у селі Зажече Луківського повіту. Його було заарештовано за доносом місцевого мельника єврея Лазура в селі Белвин, власником якого був К. Корнякт²³. Під час слідства із застосуванням тортур²⁴ В. Зажицький зізнався, що придбав інструменти та штемпелі для карбування фальшивих монет у якогось Віняжа, який працював на винокурні у Белвині. Той, у свою чергу, отримав їх від свого вітчима Шостака, котрий упродовж багатьох років займався підробкою грошей²⁵.

Активна діяльність фальшивомонетників у 60-х роках XVII ст. не обмежувалася підробкою мідних боратинок. У жовтні 1664 р. службовець коронного скарбу Кублицький виявив у Юска, старшого єврейської громади на Краківському передмісті Львова, декілька фальшивих злотовок-тимфів. Під час огляду конфіскованих підробок у Львівському гродському суді було встановлено, що виготовлені вони з міді (замість срібла близько 500-ї проби), поверхня фальшивих монет посріблена тонким шаром благородного металу для надання їм білого кольору, написи легенд виконані грубо, з помилками. За вироком суду, в Юска, звинуваченого в розповсюдженні фальшивої монети, було конфісковано все майно. Під час слідства було встановлено, що підроблені тимфи цього типу виготовлені не в Речі Посполитій, а в сусідній Молдавії²⁶.

Найбільш масштабне фальшування польських мідних шелягів і білонних тимфів відбувалося в Молдавському князівстві. Його осередком було місто Сучава, розташоване неподалік від польсько-молдавського кордону. Тут, за наказом господаря Дабія Істрате (1661–1665), було організовано монетний двір, на якому, крім вказаних вище номіналів, підробляли також пруські соліди курфюрста Фрідріха Вільгельма, ризькі та інфлянтські соліди шведських королів Густава II Адольфа, королеви Христини, Карла X Густава та Карла XI. Уже в 1662 р. так звані “сучавські” або “волоські” шеляги заповнили грошовий ринок Речі Посполитої. Шляхта ряду воеводств Корони та Великого князівства Литовського

²³ ЦДІА України у Львові, ф. 9 (Львівський гродський суд), оп. 1, спр. 849, с. 1601–1603.

²⁴ За катування підозрюваного ціпакам львівського в'їтківського уряду з міської каси було виплачено 2 злотих 15 грошів (Там само. Ф. 52, оп. 2, спр. 765, с. 26).

²⁵ Там само. Ф. 9, оп. 1, спр. 354, с. 161.

²⁶ Там само. Спр. 414, с. 2192–2194.

вимагала від уряду заборонити їх обіг. З цього приводу коронний великий підскарбій Ян Казімеж Красінський у 1663 та 1664 рр. видав універсали, які забороняли ввіз цих підробок на територію Речі Посполитої. Одночасно передбачалося провести обмін волоських шелягів на коронні у співвідношенні 2 (згодом 3) підроблені за один справжній. Про масштаби карбування монет у Сучаві та їх наступне поширення свідчить те, що лише в 1664 р. їх було вилучено з обігу на суму 12 млн. польських злотих (понад 1 млрд. штук)²⁷.

Активні заходи влади проти фальшивомонетників наприкінці 60-х – у 70-х роках XVII ст. дали певні результати. У судових книгах Львівського магістрату, які датуються цим періодом, згадки про них майже не зустрічаються. Лише в 1674 р. каптуровий суд Перемишльської землі Руського воєводства видав вирок, що стосувався групи фальшивомонетників, які діяли в селах навколо міста Самбора. Ініціатору злочинного промислу відрубали голову, його помічники отримали по 200 різок, а їх щокі були затавровані розпеченими монетними штемпелями, якими вони карбували фальшиві боратинки²⁸.

Нове зростання активності підпільних монетаріїв припало на 1680-і роки. У книзі Львівського бургграфського суду за 1682 р. міститься запис, згідно з яким підробкою монети займалися коваль зі Львова Якуб та житель села Довгополе Іван²⁹. У 1684 р. з Гданська до Львова переїхав якийсь Шимон Гостковський. Тут він познайомився зі слюсарем Якубом, який займався фальшуванням мідних шелягів, і став його співником. Невдовзі Якуба було заарештовано, але Ш. Гостковському вдалося захопити інструментарій підпільного монетного двору. Через брак доказів слідство не змогло повністю довести провину Якуба, і після нетривалого ув'язнення в Бережанській тюрмі його було звільнено. Надалі злочинці діяли обережніше – виготовляли не більше 90 шелягів на тиждень. Незабаром до них приєдналися якийсь Петровський та Мартин “стихарчик”, сировину постачав єврей Давид³⁰. Досить швидко їх діяльність викрили, і всю групу фальшивомонетників було заарештовано. У 1686 р. Львівський бургграфський суд розглядав справу мешканки села Зубриці (неподалік від Самбора) Марини Вави, в якій під час обшуку виявили фальшивих шелягів на суму 55 злотих (4 950 монет). Пояснення, що вона придбала фальшиві монети в невідомого їй чоловіка за 40 злотих доброю монетою, не задовольнили слідчих, й арештовану було передано до рук львівського міського ката³¹. Надалі у львівських судових книгах майже не зустрічаються згадки про фальшування монети. Лише в 1700 р. бургграфський суд вів слідство щодо ювеліра з Жовкви, якого підозрювали у підробці грошей³².

Фальшуванням монет переважно займалися особи, котрі завдяки своїй професійній діяльності мали необхідні для цього навички. Насамперед це були ювеліри, ковалі та слюсарі. Нерідко вони виступали інструкторами й готували співників із представників інших соціальних груп – селян або дрібної шляхти. Найбільш інтенсивним періодом фальшування монети була друга половина XVII ст. – період глибокої фінансової кризи в Речі Посполитій. Саме тоді на коронних та литовських монетних дворах розпочалася емісія неповновартісних шелягів – боратинок і злотівок-тимфів, що тривала впродовж 1659–1667 рр. Величезні

²⁷ *Mikołajczyk A.* Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII. Łódź, 1980. S. 113–114.

²⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 13 (Перемишльський градський суд), оп. 1, спр. 399, с. 36–40.

²⁹ Там само. Ф. 52, оп. 2, спр. 557, с. 46.

³⁰ Там само. Спр. 356, с. 504–509.

³¹ Там само. Спр. 560, с. 13.

³² Там само. Спр. 561, с. 158.

масштаби карбування цих монет позначилися на якості їх виконання та зовнішньому оформленні. Зображення, які навіть на справжніх монетах часто були схематичними, не вимагали від фальшивомонетників високої кваліфікації. Не було проблем і з забезпеченням сировиною: мідь була загальнодоступним, дешевим металом. Представникам влади не завжди вдавалося затримувати запідозрених у фальшуванні монет осіб. Сприяла фальшивомонетникам і загальнополітична ситуація в державі. В умовах постійних воєн зі сусідніми державами, внутрішніх конфліктів, шляхетської анархії, зубожіння населення тощо, відбувався занепад моральних цінностей суспільства. Це проявлялось у неефективному функціонуванні органів державної влади та зростанні числа злочинів. Часто серед порушників права були не тільки представники непривілейованих станів тогочасного суспільства, а й багаті та впливові особи³³.

THE PRODUCTION AND CIRCULATION OF COUNTERFEIT MONIES ON THE TERRITORY OF THE RUTHENIAN VOIVODESHIP, 1400–1700

Roman SHUST*, Volodymyr SHLAPINS'KYI**

*The Ivan Franko National University of L'viv,
the Chair of Ancient Ukrainian History and special historical disciplines;

**State Geological Enterprise "Zakhidukrheolohiya"

The main sources of information about counterfeiters, who operated on the territory of the Ruthenian province from the 15th. to the 17th century are court and administration reports. The study of them enables us to establish that both artisans, who because of their professional activities possessed the appropriate skills (jewelers, smiths and metal-workers), and representatives of other social groups (peasants and lower gentry) were engaged in the production (as well as distribution) of counterfeit monies. The most intensive period of counterfeiting monies was the second half of the 17th century – a period of deep financial crisis in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Key words: Ruthenian voivodeship, money circulation, coinage, counterfeit money.

Стаття надійшла до редколегії 27.04.2001

Прийнята до друку 15.10.2001

³³ У середині XVII ст. поширювалися чутки, що примас Польщі, гнєзненський архієпископ Миколай Пражмовський у своєму замку в Кшепіцах створив нелегальний монетний двір, на якому карбувалися мідні боратинки. А один з найбільших магнатів князь Міхал Казімеж Радзивіл у 1664 р. доручив Валентину Прочнеру організувати на монетному дворі Нодьбана у Трансільванії карбування польських мідних шелягів (*Mikołajczyk A. Fałszerska mennica w Suczawie // Wiadomości Numizmatyczne. Warszawa, 1980. Zesz. 4. S. 222; автор посилається на: Huszar L. Prägung polnischer Kupfermünzen in der Münzstätte Nagybania // Proceedings of the international Numismatic Symposium / Ed. I. Gedai, K. Biro-Sey. Budapest, 1980. S. 137–141*). Не менш масштабною була злочинна діяльність орендаря митниць у кількох воєводствах Речі Посполитої, управителя львівського монетного двору Джованні Баттісти Аморетті. Саме завдяки йому грошовий ринок держави заповнили фальшиві "волоські шеляги", що у величезній кількості вироблялися на монетному дворі в Сучаві. Незважаючи на те, що участь Д. Б. Аморетті в незаконних операціях з фальшивою монетою під час слідства було повністю доведено, йому, завдяки підкупу та заступництву високопоставлених осіб, вдалося уникнути покарання (*Szłapinski W. Fałszywe szelagi woloskie na rynku pieniężnym województwa Ruskiego w sześćdziesiątych latach XVII w. // Wiadomości Numizmatyczne. 1997. Zesz. 3–4. S. 113–136*).